

MAGYARORSZÁG ÉS A MAGYAROK PAISZI HILENDARSZKINÁL

H. TÓTH IMRE

1.

PAISZI HILENDARSZKI a bolgár nemzeti újjászületés első nagy alakja, akinek Szláv-bolgár történelme nagy hatással volt a bolgár társadalom és szellemi élet alakulására.¹ Bár 210 éve elmúlt annak, hogy 1762-ben a Zografosz kolostorban PAISZI befejezte élete főművét, mégsem tekinthető lezártnak szellemi örökségének tudományos szempontú vizsgálata. Joggal mondja B. RAJKOV a jubileumi Paiszi-kiadás gondozója, fordítója, hogy a *Szláv-bolgár történelemmel* kapcsolatos kutatások napjainkban is aktuálisak.² E munkálatok végcélja a *Szláv-bolgár történelem* kritikai kiadása. Ehhez azonban még nem értek meg a feltételek. Újabb kutatások készíthetik elő csak azt a komplex munkálatot, amelynek eredménye a kritikai kiadás lesz.

A további kutatómunkát nagymértékben fellendíti a BONYU ANGELOV és IVAN DUJCSEV szerkesztésében BOZSIDAR RAJKOV fordításában és gondozásában megjelentetett két kötetes jubileumi kiadás, amelynek egyik kötete tartalmazza a *Szláv-bolgár történelem* 1765-ben, Kotelben SZTOJKO VLADISZLAVOV által készített másolatának fotokópiáját. E másolat alapján az alábbiakban azt vizsgáljuk, milyen szerepük van a magyaroknak PAISZI HILENDARSZKINAK a bolgár nemzeti újjászületés számára oly fontos művében.

Előljáróban megemlítjük, hogy azok a békés vagy hábo-

rús kapcsolatok, amelyek a magyarokat a bolgár-törökökkel, majd a bolgár-szlávokkal összefűzték a régi bolgár irodalomban is tükröződtek.

Az ún. Pannóniai legendáktól kezdve, amelyekben Konstantin, majd Metód találkozásáról olvashatunk a honfoglalás előtti magyarsággal, a XVIII. századig gyakran találunk a magyarokról szóló információkkal. A teljesség igénye nélkül felsorolunk néhány olyan művet, amelyben szerepelnek a magyarok és amelyek valószínűleg ismeretesebbek voltak PAISZI HILENDARSZKI számára is.

Szt.Naum első legendája röviden beszámol a magyarok honfoglalásáról, amelyet úgy tekint mint a Morva birodalmat ért³ büntetést Metód tanítványainak kiűzése miatt. Rilai Szt. János EFTIMIJ tarnovói patriárcha által megírt legendájában szintén szerepelnek a magyarok: III. Béla király /név nélkül/ és az akkori esztergomi érsek /püspök/⁴, KONSZTANTINOSZ MANASSZES *Attekintő Krónikájának* középbolgár fordítása is tartalmaz magyarokról szóló információkat. Rendkívül érdekes, hogy a középbolgár fordítás egy XVI. században készült másolata a Hilendár kolostorban található. Ott, ahol PAISZI atya is hosszú ideig élt és dolgozott. E másolat olyan magyarokra vonatkozó glosszát is tartalmaz, amely a többi kéziratokból hiányzik⁵. Minden valószínűség szerint PAISZI ismerte ezt a másolatot, és fel is használta, mert feldolgozta művében a bolgár irodalom nagy részét, különösen krónikákat és az ún. damaszkinokat. Az Athosz-hegyi kolostorok gazdag görög és egyházi szláv anyaga forrásul szolgált művéhez⁶.

A történeti forrásokon kívül feldolgozta a bolgár szentek /Naum, Rilai Szt. János stb./ legendáit is. A bennük található, magyarokra való utalásokat bedolgozta *Szláv-bolgár történelmébe*. Megállapíthatjuk tehát, hogy PAISZI magyarok iránti érdeklődése bolgár forrásai adataiból is következik.

A magyarokról szóló tudósítások a XVIII. századi bolgár forrásokban is folytatódnak. A korszak másik jelentős kéziratosa bolgár történelmi műve az ún. *Zografoszi bolgár krónika*, amelyet 1785-ben JAKOV szerzetes másolt. A Zogra-

fosz kolostorban őrzik. E kéziratos szöveg Simeon ill. Borisz uralkodásával foglalkozó része is utal a magyar-bolgár harcokra Bölcs Leó ill. Szvjatoszláv idejében⁷. Érdekes, hogy mindkét utalás megtalálható PAISZINál is. PAISZI *Szláv-bolgár történelmének* egy másolatát az athoszi Zografosz kolostorban őrzik. JORDAN IVANOV meggyőző szövegkritikai és paleográfiai érvekkel bizonyította, hogy az ún. Zografosz-másolat a *Szláv-bolgár történelem* első fogalmazványa PAISZI kézírásában⁸.

Valószínű, hogy a Zografoszi bolgár krónika magyarokra utaló adatait közvetlen PAISZI zografoszi kolostorban található kéziratából merítette a krónika ismeretlen szerzője.

2.

PAISZI HILENDARSZKI *Szláv-bolgár történelem* c. művében az alábbi helyeken említi meg a magyarokat, ill. a magyar földet. Felsorolásunk azt a sorrendet követi, ahogyan a magyarokra vonatkozó információk a koteli másolatban előfordulnak. A szöveget lefordítottuk magyarra. A kézirat lapszámaira való utalást mindenütt megadjuk. Ami a fordítást illeti, megemlítjük, hogy főleg a szöveg pontos visszaadására törekedtünk. Igyekeztünk megőrizni szerzőnk jellegzetes szóhasználatát is.

1. "És felkerekedett arról a földről sok nép és eljött a magyar földre és a vlach /földre/. Kérték Valent cártól, hogy engedje át őket a Dunán, hogy megtelepedjenek a Duna mentén - Trákiában ... Valent megparancsolta a bolgároknak, hogy menjenek a Dunán keresztül Trákiába és telepítsék be a Duna mentét a Fekete Tengertől Moráviáig és Hvasaváig és /megparancsolta/, hogy őrizzék a görögök határait a gótoktól, szkítháktól, avaroktól - ezek a tatárok és madzsarok" /9^v-10^r/.

2. "Így a bolgárok abban az időben jöttek a Duna /vidékére/ és megtelepedtek a Duna mentén. Egyes bolgárok ott maradtak valamely vajdájukkal Pannóniában az avarokkal vagy mandzsarokkal együtt". /10^r./
3. "Ismét szent királyunk Trivelia elfoglalta az egész madzsar földet és a bolgárok hosszú ideig igazgatták azt és adófizetőkül bírták a madzsarokat" /12^r./.
4. "Azok a bolgárok, akik a madzsarokkal együtt maradtak, az új király megválasztása miatt harcba és veszekedésbe keveredtek, /mert/ nem akartak maguknak királyt a madzsar népből. Ezért a madzsarok a bolgárokra támadtak. Nagyon sokat megöltek és kiűzték az összes bolgárt Pannóniából, azaz a Bánátból, Pannóniából és Szremből. Ezek a bolgárok, 9 ezren, felkerekedtek és elmentek Franciaországba Dagobárd királyhoz és helyet kértek, hogy letelepedhessenek. Így a madzsarok rosszat tettek a pannóniai bolgárokkal és elűzték őket, amiért később szent királyunk Trivelia kegyetlenül bosszút állt rajtuk, amint majd el fogjuk mondani." /12.^v./
5. Trivelija "meghódította az avarokat, akik madzsarok, akikről már elmondtuk előbb, hogy kiűzték a bolgárokat Pannóniából egyenetlenség miatt az új király választásánál és az avarok ezüst szeretete és rablóhajlama miatt." /15.^r./
6. "Bölcs Leó a madzsar királyhoz küldött, hogy jöjjön Bulgáriába és okozzon kárt Simeonnak és a bolgároknak. Így a madzsar király /rá/támadt váratlanul és sok helyet tönkretett és nagyon nagy tömegű népet foglyul ejtett. A görög cár pedig kiváltotta azokat a bolgár népeket a madzsar királytól Simeon Labasz mérgeire. Majd Bölcs /Leó/ egybizonyos Keroszvatot elküldött Simeonhoz, hogy kössön békét /vale/. Simeon pedig feltartotta Keroszvatot és

maga pedig a magyarok ellen ment és így végül tönkretette az egész madzsar földet és bosszút állt azért, amit korábban a bolgárokkal tettek. Azután írt Leó cár-hoz, mert azt akarta, hogy béke legyen, hogy engedje el /a cár/ azokat a rabokat, akiket a madzsar királytól /meg/ vett." /24.^v/

7. "Abban az időben a madzsarok Bulgáriára támadtak és sok helyet elpusztítottak. Borisz kérte Nikifor görög cárt, hogy adjon neki segítséget és hadakat. De Nikifor válaszolt neki, mondván »A görög cárság becsülete miatt ilyen jelentéktelen néppel nem háborúzhatok és verekedhetek«. Kis idővel azután a bolgár cár békét kötött a madzsarokkal. Akkor a madzsarok a görög földet kezdték pusztítani. Akkor Nikifor ajándékot küldött Boriszhoz és kérte, hogy vonuljon a magyarok ellen együtt a görögökkel. De Borisz visszaküldte a követeket és az ajándékokat Nikifornak és megírta, hogy »A bolgárok becsülete miatt nem emelek fegyvert a madzsarokra, mert békét kötöttem velük«"/27.^v/
8. "Sztefan Neman segítségére volt tízezer háromszáz német és egyéb szerb és a madzsarok."/50.^v/
9. "De az ugar király /sic/ eljött és megostromolta Vidint és ilymódon megfogta Sztrasimirt és megbüntette őt nagyon apja iránti engedetlensége miatt és börtönben tartotta sokáig. Majd egy idő után az Alexandertől megkért vegar /sic/, vagy madzsar király szabadon bocsájtotta Sztrasimirt a kötelékeiből, miután egy gyermekét zálogul fogta és elment /Sztrasimir/ az országába. Ez 1351-ben történt". /52.^r/
10. "Szent királyunk Trivelia azután a Batoj király után uralkodott... Ez a király a madzsarok ellen ment, és hatalma alá hajtotta őket, és nagy adót vetett ki rájuk, és

elnyomta őket, azok miatt a bolgárok miatt, akiket a madzsarok elűztek és feldühösítettek korábban, ahogyan mondtuk. Ezért sok avart vagy madzsart megbüntetett." /65^r/

11. "/Jean Kaliman/ leigázta a görögöket, latinokat, szerbeket, madzsarokat, arbanaszokat és mindkét Valachiát". /64^r/

3.

Ezek azok a helyek, ahol PAISZI HILENDARSZKI a magyarokról és Magyarországról beszél. Figyelmes olvasás után rájövünk arra, hogy ezek az információk nem egyenlő értékűek. Szerzőnk adatait két csoportra oszthatjuk.

A/ Az 1-5. pont alatt felsorolt esetekben, bár PAISZINál a *madžar* etnonimát és a belőle képzett *madžarska zemja*, ill. *madžarski jazyk* formát találjuk, - világos, hogy nem a magyarokról van szó valójában.

B/ A 6-11. pont alatt olvasható információkban valóban magyarokat jelöl a *madžar* népnév és a velük kapcsolatban leírt történelmi események viszonylag pontosan azonosíthatók.

Módszertani szempontból helyes, ha a B/ pontban felsorolt információt tekintjük át és azonosítjuk a történelmi adatokkal. Ezzel kapcsolatban a következőket mondhatjuk: A 6. pontban idézett szövegben pontos és részletes adatok szólnak a magyar honfoglalás előestéjén történt eseményekről. A magyarok 895. táján történt Simeon bolgár cár elleni háborúját és vereségét hitelesen adja elő szerzőnk, követve GEORGIOSZ MONAKHOSZ *Krónikájának* folytatását.⁹

A 7. pontban leírt események a magyarok Bulgária ellen

viselt háborújára vonatkoznak. 967 táján II. Borisz uralkodása alatt valóban harcoltak magyar egységek Szvjatoszláv seregében. PAISZI jól szemlélteti a bolgár diplomácia magyarokkal kapcsolatos álláspontjának megváltozását, amely abban jutott kifejezésre, hogy a bolgárok átengedték a Bizánc felé haladó magyar kalandozó csapatokat. Rájöttek ugyanis, hogy Bizánc nem érdemli meg, hogy Bulgária áldozatot hozzon a bizánciak biztonságáért.¹⁰

A 8. pont alatti esemény, a magyarok részvétele Ivan Dusan Mihail Sisman elleni hadjáratában 1330., Mihail Sisman halála előtt történhetett.

A 9. pont eseményei szintén történelmileg igazolható információk. 1365-ben Nagy Lajos magyar király elfoglalta Vidint, de később visszaadta Ivan Sztracimirnak, aki valószínű hűségesküt tett neki.¹¹

A 10. pont alatti események 895 előtt történhettek és csak megismétlik azokat az információkat, amelyeket szerzőnk Tervellel kapcsolatban mondott el.

A 11. pont eseményei valójában J. Kalojan bolgár cár uralkodása alatt történtek, aki felhasználva Imre és András viszályát visszaszerezte a korábban bolgároktól elvett területeket.¹²

Ezekben az esetekben a történelmileg ellenőrizhető adatok alapján megállapítható, hogy PAISZI helyesen használja a *madžar* etnonimát. Az a tény, hogy PAISZI az ó-szláv, ill. bolgár forrásokból ismert *ggri*, *vggri*, *vbgrri* helyett tudatosan a *madžar* népvét használja, arra utal, hogy ezeket az eseményeket tényleg a magyarokkal hozta kapcsolatba szerzőnk, aki jól tudta, hogy ezekben az esetekben a magyarok voltak az események szereplői.

Ezekkel a helyes információkkal szemben állnak az A/ csoportban felsorolt események, ahol valójában nem a magyarokról van szó. Az 1-5. pontban leírtak közül kiemelkedik a 4. alatt közölt, történelmileg is igazolt esemény. Az adatok szerint 631-632 körül a kagán személyének megválasztása miatt a bolgárok és avarok között testvérhábo-

rúra került sor. Valóságos tény a frankokhoz menekült bolgárok legyilkolása is.¹³ A bolgárok másirányú elvándorlása is megtörtént. A bolgár állam megalapítása idején valóban előfordult a bolgár törzsek egy részének déli irányban való elvonulása.¹⁴

A többi esemény már nehezebben határozható meg. Azonban úgy tűnik, hogy az 1-5. pontban felsorolt események a bolgár-törökökre, protobolgárokra vonatkoztathatók. Az ellenük fellépő, *madžar* etnonimával megjelölt nép azonban nem a magyarokkal azonosítható. A 4. pont eseményei jól mutatják, hogy protobolgároknak avarok elleni harcáról van szó, akiket szerzőnk teljesen tudatosan nevez magyaroknak /*madžari*/. A többi esemény azonosítása már nehezebb, mert, ahogyan B. RAJKOV erre rámutatott, PAISZI itt már meglehetősen szabadon értelmezi forrásait.¹⁵ Ezeknek az információknak a lényegét a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A bolgárok Valentinianus császár idején jelennek meg a Balkán félszigeten, hogy védelmezzék Bizáncot az avaroktól.
2. A bolgárok együtt éltek Pannóniában /*madžarskaja zemlja*/ az avarokkal, akiket szerzőnk *madžar* népnévvel illet.
3. Tervel kán (702-718/9) elfoglalja a magyar földet és az itt élő lakosságot adófizetőivé teszi. A Tervelre vonatkozó ismeretek meglehetősen bizonytalanok: több történelmi személyre vonatkoztathatók. Ezért itt a továbbiakban eltekintünk tőlük. Azonban hangsúlyozzuk, hogy a Szláv-bolgár történelem egyik érdekes "kulcs-figurája" éppen Tervel.

Az elmondottak alapján bizonyos, hogy tudatosan azonosította PAISZI az avarokat a magyarokkal.

A továbbiakban arra a kérdésre válaszolunk, miért történhetett ez az azonosítás.

A legkézenfekvőbb válasz az volna, hogy így találta forrásaiban. PAISZI főforrásai közt kell megemlíteni CAESARE BARONIO /1578-1607/ történeti műve PETER SKRAGA féle lengyel átdolgozásának 1711-es orosz fordítását és MAURIO ORBINI-t/megh. 1611/, akinek *Il regno degli Slavi c.* műve 1722-ben jelent meg oroszul.¹⁶ A 4. és 5. pontban felsorolt események leírásakor PAISZI ORBINI-t követi. Forrásaiban azonban mindkét esetben az *avarokról van szó*,¹⁷ amire szerzőnk is utal /ld. 5. pont/, de megmagyarázza, hogy az avarok azonosak a magyarokkal. Ez a tény kizárja azt, hogy PAISZI forrásaiban lettek volna azonosítva az avarok a magyarokkal.

Legvalószínűbb az, hogy maga PAISZI azonosította valamilyen meggondolás alapján a magyarokat az avarokkal. Amint láttuk, szerzőnk jól tudta, hogy kik a magyarok. Erre utal a *madžar* népnév használata. Jellemző, hogy PAISZI-nál nem találkozunk a magyarok jelölésére sem az egyházi szláv *sgri* sem a közép-bolgár *vbgri* etnonimával. Következésképpen az ozmán-török közvetítésű *madžar* népvétet találjuk¹⁸ a Szláv-bolgár történelemben, amelytől csak két esetben tér el szerzőnk.

A *madžar* népnév, amely PAISZI idejében a magyarok általánosan használt népi, bolgár elnevezése volt¹⁹, szemben az *sgri* elnevezéssel, amely könyvnyelvi használatú népnév volt minden valószínűség szerint. A *madžar* etnonima használata az *sgri* helyett arra utal, hogy PAISZI szándékosan használta a bolgár népnyelvi formát is a könyvnyelvi változat helyett.

Ernek oka az lehetett, hogy szerzőnk a bolgár nép számára írt. Az egyszerű bolgár számára akarta hozzáférhetővé tenni a bolgár történelmet. A közérthetőségre való törekvése miatt használja a *madžar* népvétet is a könyvnyelvi változat helyett. Mindez arra utal tehát, hogy PAISZI nem tévedésből azonosította az általa is ismert magyarokat az avarokkal.

Valószínű, hogy ennél az azonosításnál PAISZI a népevek használatából ismert ún. neologizálással járt el: az az egy későbbi népet azonosított egy korábbival, oly módon, hogy a későbbi nép nevét visszavezette egy olyan korba, amikor még az tulajdonképpen ismeretlen volt.²⁰ Erre az adott lehetőséget, hogy az egykori avarok lakta területen, ahol az avar állam központja is volt, 896 után már magyarok éltek. A lakóhely azonossága szolgált alapul az avar-magyar azonosításhoz. A középkorban nem volt szokatlan egy nép azon alapuló elnevezése, hogy az illető nép által lakott területen korábban milyen nép élt. Jó példa erre a *cseh* törzseknek az egykori kelta törzs, a *boiusok* nevével való elnevezése, ami szintén a lakóhely közös voltán alapult.

A *madžar* népnév *avar* jelentésben való használatában az a szándék is vezethette PAISZIt, hogy ily módon érthetőbbé tegye művét. Bár az avarok emléke a korábbi évszázadokban kellemetlen emlékként élt a szlávok, főleg a keleti szlávok között, amint erre a Nestor Krónika is utal, később a bolgároknál a hosszú török uralom alatt feledésbe ment emlékezetük. Az elfelejtett avarok kilétét akarja olvasói számára a magyarokra való hivatkozással megmagyarázni, megvilágítani. Hasonló "közérthetőségre" való törekvés magyarázza a *francijsa* szóhasználatot is, a frankok földjének megjelölésére /ld. 4. pont/, hiszen az említett bolgárokkal szembeni kegyetlenkedés valószínűleg Bajgorországban történhetett.²¹

Hasonló jelenség figyelhető meg a Zografoszi bolgár történelemben, ahol a frankok birodalma helyett hibásan "aktualizált" Francia Földről */francuskaja zemlja/* olvashatunk.²²

Mielőtt fejtegetéseinket befejeznénk, visszatérünk a magyarok elnevezésének kérdésére. Láttuk, hogy PAISZI a magyarokat két eset kivételével következetesen *madžar*-nak nevezi. Ettől csak a 9. pont alatti események elmondásával tesz kivételt. Ott ugyanis az *ugarski* és *vegarski* melléknévet használja. Érdemes ezekre a formákra röviden kitérni.

DECSY GYULA a magyarok bolgárok által történt elnevezésével kapcsolatban megemlíti, hogy szerzőnk a magyarokat illeti az *ungar* népnévvel.²³ Itt azonban tévedés van. A koteli másolatban ui. az *ugar*- és nem *ungar*-tő fordul elő.

A korai görög forrásokból ismert οὐγγροι népnév mellett a latin *hungarus* hatására a XIV. században megjelenik az οὐγγαροι változat is, amely először az un. Moreai Krónikában fordul elő.²⁴ Megtalálható a késői bizánci krónikákban és az okleveles anyagban is. Érdekes, hogy szerzőnk éppen egy XIV. századi esemény kapcsán használja az *ugarski kral* kifejezést. Korábbi események elbeszélésével nem. Párhuzamba állítható ezzel a *vegarski* melléknév használata is. Ez a forma az orosz források, ill. orosz fordítások hatására jelent meg szerzőnk-nél, aki elsőként használja e szót a bolgár írók közül.²⁵ Valószínű, hogy az *ugarski* változat megjelenését PAISZI valamilyen késői bizánci forrása hatásának tulajdoníthatjuk. A két népnévi változat szerzőnk forrásaira is utal. Használhatott PAISZI *ugar* variánsu bizánci, görög és *vegar* alakú orosz forrásokat.

Áttekintve PAISZI HILENDARSZKI-nak a magyarokra és a magyar földre vonatkozó adatait megállapíthatjuk, hogy vannak nehézségek ezek tolmácsolásában és a forrásuk felkutatásában és értékelésében.²⁶ Közleményünk célja csak az volt, hogy felhívjuk a szakemberek figyelmét PAISZI HILENDARSZKI-ra és érdekes, magyarokra vonatkozó információira.

Ж Е Г У З Е Т Е К

- 1 PAISZI HILENDARSZKIRól részletesebben: JUHÁSZ PÉTER-SIPOS ISTVAN: *A bolgár irodalom története* Вр. 1966. 96-99.1.
ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ: Българската литература в общо-славянското и общеевропейско литературно развитие. София. 1973. 197-202. 1.
- 2 ПАИСИ ХИЛЕНДАРСКИ: История славяно-болгарская. Увод, новобългарски текст и коментар от БОЖИДАР РАЙКОВ. София, 1972. 6. 1.
- 3 ИОРДАН ИВАНОВ, Български старини из Мекедония. София, 1970. 307. 1.
- 4 BÖDEY JÓZSEF: *Rilai Szent Iván legendájának magyar vonatkozásai*: Egyetemes Philológiai Közlemény, 64. /1940/ 217-221. 1. és ИОРДАН ИВАНОВ i.m. 381. 1.
- 5 ИОРДАН ИВАНОВ, i.m. 622. 1.
- 6 КИРИЛ ТОПАЛОВ: История славено-болгарская. Извори и разпространение. Славяни. 1972/9. 39.
ВАСИЛ, ВАСИЛЕВ: Личността на Паиси Хилендарски. Славяни. 1972/7. 37. 1.
- 7 ИОРДАН ИВАНОВ, i.m. 635. 1.
- 8 ИОРДАН ИВАНОВ, i.m. 623-628. 1.
- 9 PAULER GYULA: *A magyar nemzet története Szent Istvánig*. Вр. 1900. 32-33. 1. NIEDERHAUSER EMIL: *Bulgária története* Вр. 1959. 30. 1. ЗЛАТАРСКИ, ВАСИЛ: История на българската държава през средните векове. том 1/2. София. 1971. 301-302.
- 10 PAULER GYULA: i.m. 93-94. 1. ЗЛАТАРСКИ ВАСИЛ i.m. 576-577. 1., FENÉR GÉZA: *A bolgár egyház kísérletei és vikerei hazánkban*. Századok. 61-62. /1927-28/ 9.1.
- 11 РАЙКОВ БОЖИДАР i.m. 166. 1. 256. jegyzet.
NIEDERHAUSER EMIL, i.m. 67. 1.
- 12 NIEDERHAUSER EMIL, i.m. 50-51. 1.
- 13 SAMUEL SZÁDECZKY-KARDOSS: *Ein Versuch zur Sammlung und chronologischen Anordnung der griechischen Quellen der Avarengeschichte nebst einer Auswahl von anderssprachigen Quellen*. Mitarbeiterin des Buches Teréz Olajos. Acta

Universitatis de Attila József Nominatae. Acta Antiqua et Archeologica. Tomus XVI. 93. 1. FERENCZY ENDRE: *A magyar Föld népeinek története a honfoglalásig*. Bp. 1955. 121. 1.

14 MORAVCSIK GYULA: *Byzantinoturcica*. Berlin. 1958. 109. 1.

15 РАЙКОВ, БОЖИДАР i.m. 144. 1.

16 РАЙКОВ, БОЖИДАР i.m. 132., 136. 1.

17 РАЙКОВ, БОЖИДАР i.m. 141., 144. 1.

18 DECSY GYULA: *A magyarok nevei a Bolgárban* NyK. 1956. 286. 1.

MORAVCSIK GYULA: *A magyar történet bizánci forrásai*. Bp. 1934. 248. 1.

19 DECSY GYULA: i.m. 287. 1.

20 MORAVCSIK GYULA: *A magyar történet bizánci forrásai*. Bp. 246. 1.

21 SAMUEL SZÁDECZKY-KARDOSS: i.m. 93. 1.

22 ЯОРДАН ИВАНОВ i.m. 633. 1.

23 DECSY GYULA: i.m. 289. 1.

24 MORAVCSIK GYULA: *A magyar történet bizánci forrásai*. 248. 1., 214. 1. és a táblázatban.

25 DECSY GYULA: i.m. 289. 1.

26 A magyar-bolgár történelmi kapcsolatokat illetően itt hívjuk fel a figyelmet azokra a munkákra, amelyek dolgozatunk megírása után lettek számunkra ismeretessé úgyan, de segítséget nyújthatnak PAISZI adatainak értékeléséhez:

*Magyar bolgár összeköttetések /A szerző neve nélkül/. Századok. 1898. 111-123. 1., SZAMATA ISTVÁN: Orosz, szerb és bolgár kátfők magyar vonatkozású adata. Századok. 1892. 371-374. 1., FEHÉR GÉZA és GÖLLNER ALADAR: *Magyarok és bolgárok*. 1942. /Officina képeskönyvek. 43./, BÖDEY JÓZSEF: *A magyarok és bolgárok*. A magyarság és Kelet-Európa c. tanulmánygyűjteményben. Bp. 1947. 215-240. 1.*

ВЕНГРЫ И ВЕНГРИЯ У ПАИСИЯ ХИЛЕНДАРСКОГО

ИМПРЕ Х. ТОТ

Родоначальник болгарского возрождения ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИЙ в своей знаменитой "Истории славяно-болгарской" уделяет значительное внимание тем контактам, которые существовали между предками болгар и венгров.

В статье разбираются автором те места "Истории славяно-болгарской", в которых идет речь о венграх или о Венгерской земле. Особенно выделяются следующие вопросы: 1/ отождествление событий, описанных Паисием с реальными историческими фактами. 2/ Этнонимы венгров у Паисия и их происхождение. 3/ Источники сведений о венграх.

В статье делается попытка критически проанализировать материалы о венграх, относящиеся к болгаро-венгерским отношениям с древнейших времен до XIV века.